Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Bréfa- og málasafn Benedikts Sveinssonar 1907-1927, fyrri hluti

Bjarni Benediktsson – Benedikt Sveinsson – Þjóðvinafélagið – Þorvaldur Guðmundsson – Sjálfstæðisbaráttan – Alþingi – Landsreikningur

Tekið af vef Borgarskjalasafnsins

bjarnibenediktsson.is

Einkaskjalasafn nr. 360
Benediktarskjöl
Askja 5-11, Örk 2

©Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Skýrsla

yfir fyrirliggjandi bókum Bjöðvina-félagsins, haldar af Þorvaldi Guðmundssyni, júlí-ágúst 1919.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

		Einkakaffólki
Almanök	1875	576
— " —	1876	567
— " —	1877	560
— " —	1878	580
— " —	1879	576
— " —	1880	22
— " —	1881	154
— " —	1882	93
— " —	1883	276
— " —	1884	2
— " —	1885	356
— " —	1886	94
— " —	1887	440
— " —	1888	706
— " —	1889	292
— " —	1890	1
— " —	1891	ekkert
— " —	1892	128
— " —	1893	436
— " —	1894	393
— " —	1895	39
— " —	1896	146
— " —	1897	286
— " —	1898	218
— " —	1899	763
— " —	1900	385
— " —	1901	246
— " —	1902	310
— " —	1903	294
— " —	1905	193
— " —	1906	29
— " —	1907	196
— " —	1908	357
— " —	1909	322
— " —	1910	412
— " —	1911	222
— " —	1912	694

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

		Einlakafjöldi
Almanök	1913	199
— " —	1914	324
— " —	1915	102
— " —	1916	358
— " —	1917	114
— " —	1918	ekkert
— " —	1919	51
Andvari	1. árg	55
— " —	2. —	110
— " —	3. —	89
— " —	4. —	107
— " —	5. —	2
— " —	6. —	ekkert
— " —	7. —	10
— " —	8. —	161
— " —	9 —	253
— " —	10. —	57
— " —	11. —	68
— " —	12. —	87
— " —	13. —	76
— " —	14. —	135
— " —	15. —	84
— " —	16. —	166
— " —	17 —	53
— " —	18. —	54
— " —	19. —	81
— " —	20. —	82
— " —	21. —	186
— " —	22. —	178
— " —	23. —	389
— " —	24. —	368
— " —	25 —	378
— " —	26. —	83
— " —	27. —	74
— " —	28. —	265

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

		Einstakafjöldi
Andvari	29. ár	310
— " —	30. —	166
— " —	31. —	191
— " —	32. —	55
— " —	33. —	90
— " —	34. —	187
— " —	35. —	128
— " —	36. —	156
— " —	37. —	43
— " —	38. —	ekkert
— " —	39. —	3
— " —	40. —	76
— " —	41 —	78
— " —	42. —	96
— " —	43	56
Aðmuvegurinn		3
Barnfóstran		3
Darwins-kenning		393
Dýravinurinn	1. hepti	ekkert
— " —	2. —	19
— " —	3. —	7
— " —	4. —	ekkert
— " —	5. —	15
— " —	6. —	61
— " —	7 —	129
— " —	8 —	240
— " —	9 —	92
— " —	10. —	136
— " —	11. —	198
— " —	12. —	289

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

		Einstakafjöldi
Dýravinurinn	13. hepti	334
— " —	14. —	361
— " —	15. —	97
— " —	16. —	87
Foreldrar og börn		16
Fullorðinsárin		88
Fiskisýningin í Nitárósi		260
Hvers vegna? Vegna þess!	1. hepti	256
— " —	2. —	356
— " —	3. —	245
Íslensk jarðyrkjubók		323
Jarðrækt		138
Landbúnaðarverkfæri		176
Lýsing Íslands		3
Matur og drykkur	1. hepti	185
— " —	2. —	386
Mannkynssaga (ágrip		3

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

		Einlaskafjöld
Meðferð mjólkur og smjörs		3
Ný félagsrit	1. ár	5
— " —	2. —	ekkert
— " —	3. —	— " —
— " —	4. —	— " —
— " —	5. —	1 (stór gallað)
— " —	6. —	19
— " —	7. —	28
— " —	8. —	52
— " —	9. —	65
— " —	10. —	75
— " —	11. —	118
— " —	12. —	99
— " —	13. —	89
— " —	14. —	154
— " —	15 —	137
— " —	16. —	74
— " —	17. —	64
— " —	18. —	82
— " —	19. —	167
— " —	20. —	146
— " —	21. —	166
— " —	22. —	110
— " —	23. —	39
— " —	24 —	21
— " —	25. —	94
— " —	26. —	108
— " —	27. —	180
— " —	28. —	177
— " —	29. —	47
— " —	30. —	98
Ódáðabraun	1. hepti	95
— " —	2. —	170

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Einkaskjalasafn

Páfadómurinn 167

Réttarstaða Íslands 9

Sala á íslenskum vörum í ymsum löndum 16

Sérprentun úr Andvara 38. ári (m. fl.) 39

Skýrslur og reikningar fjörðsinafél. 1869-73 40
——— — ——— " ——— 1873-75 208
——— — ——— " ——— 1881-87 31

Skjórnarskrármálið (serpr. úr 16. ári Andv.) 59

Um bráðasóttina 218

Um frelsið 240

Um sparsemi 4

Um uppeldi barna 84

Um vinda 376

Upphaf konungsvaldsins á Íslandi I. 269
——— " ——— " II 282

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

	Einkaskjöld
Warren Hasting	26
Sjóðmenningarsaga Norðurálfunnar 1. hepti	152
— " — — " — 2. —	208
— " — — " — 3. —	253
Sjóðsundurinn	82
Eðarvarp	15
Efisaga B. Franklins	957.

Reykjavík 28. ágúst 1919.

Þorvaldur Guðmundsson

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Ágrip um sjálfstæðisbaráttu Íslendinga. Kom í Vísi.

Hr. fyrv. alþm. Benedikt Sveinsson

Skólavörðustíg 11

Próförk óskast send aftur fyrst
Vantar mynd af bæ hjá honum
hjá mundanæðlæki í dag
Virðingarf.
K. G.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

12/

skörungsskap

Met ~~þessu höfðingjaskap~~ tókst inn gamli samherji Jóns Sigurðssonar og aðeins arftaki hans á Íslandi, at fylgja fram því skilyrði, er hann hafði í öndverðu settur fyrir því, at beitast stjórnarskrárinnar af hendi konungs, jafnframt því, sem hann var þar með fremur í stjórnarbaráttunni fyrir hönd Íslendinga allt til banadægurs síns.

Brávallafélag, ok hélt velli.

Fleir aðrir er nú fóru í hönd vóru ~~næsta~~ ~~stríðsár og ta~~ ástríðsár stjórnarbaráttu vorrar, því at in ~~þrautseig~~ sigrlasta skipstofnvaldstjórn var þá at ~~lúta~~ víkja valdum í Danmörk og réð þar ~~(meiren)~~ lögum og lofum. Hin endurskoðaða stjórnarskrá, sem er hinn ~~á~~ sem þó var hnitmiðuð ~~nú~~ in sérstaklegu málefni Íslandi, sem jafnvel danska löggjafarvaldið hafði viðurkennt í lagaformi, at vera óviðkomandi löggjafar

Ríkis og skilnaðs frumkvæðin komu fyrir baráttu í annan andi.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

12/ valti Danmerkur, – og (þó einungis um „vitrkend" sérmálefni á Íslandi) setti þorstynjan danska valdinu hvat eftir annat; var talið koma í bága við „réttindinguna" osfrv.

En þótt öll þessi langa og mikla baráttu bæri ekki „sýnilegan" árangur, þá var hún þó alveg nauðsynleg og sjálfsögð og stóðum kjarkur á hélt fram sínu gömlu stjórnmála stefnu og bjó undir þá nýju, sem mjög hefir unnist á síðan, – svo að ekki skortir nú nema hertrumunin, að þat mál, út af fyrir sig, sé á enda kljáð af sinni.

Á öllu þessu tímabili var sem áðr varast af sjálfu sér, at leyfa nokkut þat, er vísta mætti sem vitrkenningu inna erlendu yfirráða. Vitum vér vel, at menn hafa gerst til at leita uppi, í lágjóf vorri á þessu bili, og lengur, allt

Landsbókasafn Íslands – Hinkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Valtýskan – veit vitt. – Fundið mest til forátta er
ekki vera tekið fram – eða gengið svo frá, at ~~sætta~~ hún verði
ríðherra setti ekki í ríkisráði Danar, verði ekki einn ráðherra
hins danska ríkis. (F. utan efnislig óánægja vankvæði).
Valt. fór. var samþ. á Alþ. 1901, vegna þess at
ein andstæðingur komst ekki á þing f. eli vabl.
Þá komu nýjar menn fram á vígvöllinn
gegn Valt., er þá eða áðr inn gamla skóla, Þessi
menn sameinuðust inna gamla, fjölda andst.
(fylgjum B.Sv), og viðan fá viðh. búsetan á Ísl.
Í þessum svipum varð ráðherraskipti í Dan.
Kemur at vinstrimenn, nokkuð hallegir gagnvart
Ísl. en fyrri stjórnin. Tóku betur í mælskú vor.
En er hún kom, 1902, varði hún meiri. d. ráðh.
afstöðu sína gagnvart sundrlyndi og jafnréttisfl. hér,
og valdastreitu, at ~~fyrir~~ sveigja inn í stjórn. hin
inn alkunna og illræmda ríkisráðsfleyg f. fór hinnar
Divide et impera. – dreka hlaðr og dregur allt niðr hagsmuni sjálfs
Þá var ekki lengur um at ræða, at ráðherra Ísl.
skyldi vera ósérstakur, sbr. V.G., ~~[illegible]~~ og ómaksins
var mál Ísl. sk. hún vaksp, en það hafði
meðal annars og fyrst og fremst verið fundið Valtýskan
til forátta, – heldur vætti ráðherra danska á

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

atvitis-

vitnum, at nth. Isl. skyldi bera ~~[illegible]~~ lagafr.

og minkilsv. sk.ráðh. upp f. konung í ríkisrát.

(s. dana). Um þessi tvö frv. var at velja.

Sakir ~~[illegible]~~ ofurkappi flokkanna og ~~[illegible]~~

stríðs um verðandi ráð, en í þessum stríð var

yfirhönd, samp. stj. frv. og heimastjórnarmanna

1932 og var það síðan endurs. þ. 1903. – Þá flýðist

ráðh. inn í landið og var þ. áv., er ekki

hefði hagar fylgt skammar.

Heimastj.menn s.n. höfðu einkum talið VT.

ótaka vegna þ. að ekki vörn álv. er sýnd, að ráðh. Isl.

væri utan ríkisráðs Dan. – En eftir Alberti-plaggi

klofnuði fl. Sjálfstæðis í þingi beinlínis

utan þings. Þegar í þingb. 1903 var haldin

mótmælaf. í Rvík. Á þeim grv. var Svb. stofnuð

Hafði hann á forgöngu Einar Benedikts, Einars Gunnar

Bj. f. V., Ben. Sv. og margra annara, mest Stúdenta

og bænda í Seltjn. og víðar um Rv.

Hóp flokkur þessi barátta sína af götum

og en litlum efnum byggr um n. m.á.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

14/

er ~~skylja mætti~~ sýnd viðurkenning Íslendinga á ~~Ofiscat~~ gildi „stöðulagsins" og jafnvel grundvallarlögum Dana, en ~~sú~~ þótt nátni hafi verið í frammi hefði hefir eftirtekjan orðið harla lítil og gersamlega þýðingarlaus og hræfandi. Þess þarf að gæta í þessu sambandi, að helmingur annarar deildar Alþingis var skipaður af erlendu valdi og einstakar þeir vörðu vitsmunir og ~~valdmen~~ valdi sýstu menn innanlands. Þeir þú ~~mæ~~ mátti á líkindum, að skandinn slæddist inn í lög vor einhver orð eða ákvæði, er hafa þótti eða tiðgja mætti til viðurkenningar á ~~rau~~ því ~~sa~~ fyrirkomulagi, sem var de facto. En á slíku mundi ~~Þ~~orið hægt að reisa réttargrundvöll gegn svo alhliða og ~~sk~~ óskilaðsu erlendu yfirráðum rétti, sem þjóð vor hefir ~~fyrir~~ á að byggja á öllum hugsanlegum.

Eigendur Guðna Baldvinssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

~~Var þat og saman við þessa stefna~~ ~~Íslendinga~~ Þessi framferði Íslendinga í lagasamt hefir vakit athygli erlendra manna fyrir lengri tíma. T.d. má geta þess at ~~þar at tíðin~~ náfunkunnur Englendingur, er hér ferðatist fyrir 1890 lét þess getit, at þat væri aðdáanligt, hversu þessi smáþjóð væri varkár í ~~allri~~ lagasetning sinni, at hagr hennar svo, at ekki fyndist viðurkenning þessi erlenda valdi, er hún neyddist til at láta.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Árið 1928 flutti Héðinn Valdemarsson alþm. tillögu ~~á Sameinuðu~~ þingsályktunar á Alþingi ~~Alþingi um~~ um þingskáp þess efnis að skipa skyldi fasta þingnefnd, ~~er starfaði milli þinga~~ Utanríkismála-nefnd, er starfaði milli þinga og væri stjórninni til ráðuneytis um ~~öll~~ utanríkismál. ~~Var~~ Hlaut tillaga þessi samþykta atkvæði. Var nefndin síðan kosin og hefir starfað síðan. Var þetta þarfleg ráðstöfun og nauðsynja-spor í rétta átt.

~~Enn var þá á Alþingi 1937 í vorþingin~~ ~~á utanríkismála-nefnd var falin~~

Enn var merkileg ályktun gerð í ~~Sameinuðu~~ Alþingi í apríl 1937 og hljóðar hún svo:

„Alþingi ályktar að fela ríkisstjórninni að undirbúa nú þegar í samráði við utanríkismálanefnd þá tilhögun á meðferð utanríkismála innan lands og utan, sem best kann að henta, er Íslendingar neyta uppsagnarákvæðis Sambandslaganna og taka alla meðferð málefna sinna í eigin hendur. Tillögur um mál þessi séu síðan lagðar fyrir Alþingi."

Var tillaga þessi samþykkt með öllum ~~atkvæðum~~ atkvæðum samhljóða. Er hér enn fram komin bein yfirlýsing allt Alþingis um það, að taka „alla meðferð málefna sinna í eigin hendur" ~~svo að ríkisstjórnin vilji þessi lagaákvæði í ljós láta~~

Alþingi hefir því haldið stöðugt á rétti Íslendinga í sambandsmálinu allt frá gildistöku ~~þessa~~ laganna og hiklaust lýst yfir því ~~sem~~ hvað eftir annað að nota beri uppsagnar ákvæði-þeirra þegar verða má.

Utan þings kunna að hafa heyrst einstaka hjáróma raddir, ~~sem efast um~~ um það, að rétt mundi að hafna við m. a. jafnréttis-ákvæðinu, en þær hafa allt engar undirtektir fengið. ~~og mundu ekki~~

Stúdentar, menntamenn og áskulýður landsins í hverjum

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

flokki sem er, munu ekki láta merkið falla, er svo nærri er komið takmarkinu, fullkomnu stjórnarfarslegu sjálfstæði landsins og eignarrétti landsnytja allra á láði og legi óhlutaðaraust í höndum Íslendinga, heldur fylgja fram hi sigurs þeirri stefnu, sem Alþingi hefir markað.

Benedikt Sveinsson.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Sambandslögin hátíð.

Stúdentaráð háskólans hefir gengizt fyrir samkomum 1. desember til þess að minnast þess atburðar í sögu vorri, er Sambandslögin vóru lögtekin. Er það vel til fallið, að stúdentar hafi forustu þessa á hendi, þar sem þeir hafa jafnan staðið einna fremstir í flokki, bæði í Kaupmannahöfn fyrrum og hér heima á síðari tímum, til þess að hlúa að viðreisn og þróun sjálfstæðis vors, og standa að öðru leyti vel að vígi um það, að slíkar samkomur megi fara fram svo sem best hæfir.

Samfara slíkum minningarsamkomum hlýtur það að vera höfuðatriði og liggja næst, að virða fyrir sér og meta, hvað fengizt hefir með þeim atburði, sem minnst er og hverjir ágallarnir eru, sem tálma því að vel sé eða við blítanda veri.

Allir vita og viðurkenna, að Íslendingar hlutu skýlausa viðurkenning fullveldis sínu af hálfu Dana með ~~mót~~ samningi þeim, er í Sambandslögunum felst og er það mjög mikilvægt atriði, — en jafnframt er það og viðurkennt, og var þegar í upphafi, að fullveldis-viðurkenningin hefði verið keypt dýru verði með mjög mikilvægum réttindaveiðum af Íslandi hálfu, sem þó ~~skaði~~ gilti aðeins það tímabil, sem samningurinn stæði, því að öðrum kosti hefði slík kaup verið með öllu óaðgengileg. Viðurkenndu samningamenn vorir þá þegar og einkum síðar, að langt hefði verið gengið um réttinda-veiðar hinn tiltekna tíma, að samningurinn væri „eðlilega" gallaður að efni og orðfæri, „sem hvergi nærri alstaðar er svo ~~skýrt~~ ákveðið og skýrt sem Íslendingar hefði viljað." Má um þetta t. d. skírskota til margra umræla Bjarna Jónssonar frá Vogi í Alþt. og öðrum ritum og umsagnar Jóhannesar Jóhannessonar í Stúdentablaði 1. des. 1928, auk umsagna margra annara, er að samningunum stóðu, einkum Sigurðar Eggerz, í margum ræðum og ritsmíðum og í bók Einars Arnórssonar um Sambandslögin, er bókmenntafélagið gaf út 1923.

Jafnréttisákvæðið og uppsagnar-ákvæðið hafa verið tekin sem dæmi um ~~fráleitustu~~ verstu galla Sambandslaganna. Má skírskota til orða ~~sóo~~ merka lagaprófessors Ólafs Lárussonar ~~[illegible]~~ er hann segir í Stúdentablaðinu 1. des. 1928:

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

2/ „Jafnréttisákvæðið mun vera algjört einsdæmi í þjóðaréttinum, og í raun og veru jafn-ósamboðið báðum þjóðunum, eins og sumir Danir hafa viðurkennt. En hættulegt er það nærri eingöngu fyrir annan aðilann, ost Íslendinga, þjáðir sinnum mannfærri og margfalt fátækari en hina sambandsþjóðina. Hvers virði er það fullrétti í raun og veru, sem slíkur böggull fylgir?" Jafnframt telur hann mjög hættulega meinbugi á ~~sambandi~~ uppsagnarákvæðunum.

Sumir hafa ~~lagt mestan~~ talið 7. grein varhugaverðasta (meðferð utanríkismálanna). ~~og~~ Er nokkurt ósamræmi í milli orðalags íslenska og danska textans, en þar er vísað þó skýlaust, að íslenski textinn er réttari og hlýtur að ráða, þar sem hann er samræmanlegri fullveldisákvæðinu og þríkomulagi því, sem tiskilið er um íhlutun Íslands um þau mál.#

Þá voru fjárreiður landanna flausturslega gerðar upp og óhaglega skipað að því er til Íslands kemur, ~~og m~~ að óglöggri ráðgjafar-nefndinni og fl., sem ekki verður hér rakið.

Höfuðkost Sambandslaganna, annan en fullveldis-viðurkenningu, telja sumir uppsagnarákvæði 18. greinar, þótt annmörkum sé bundin, „með því að samkv. þeirri gr. sé það á valdi Íslendinga einna að losa sig við allar þær kvaðir, sem á landinu hvíla [samkv. samningnum] og ná því marki, sem öll sjálfstæðisbaráttan var hefir stefnt að." – Vitanlega hefði samþykt laganna alls ekki þurft til greina, nema samningurinn væri tvíhliða bundinn og uppsagnanlegur.

Ókostir og annmarkar sambandslaganna hafa ekki dulizt íslenskum þjóðinni, þótt ~~illt stæði~~ ekki fengist ~~vers~~ þeim ekki vísað á bug ~~þegar~~ í skaut við samningagerðina. Og víst er um það, að ekki ~~batnar~~ fellur ~~ekki á lagast~~ samningurinn, af ~~sjálfsdáðum~~ sjálfu sér og gagnvart honum stoðar ekki sundrung vor né andvara-leysi.

En Íslendingar hafa og reynt að halda ~~á réttri línu~~ í rétt horf, að því leyti, sem kostir hefir verið á, síðan Sambandslögin voru lögtekin og skal hér drepið á nokkur atriði:

Þegar árið 1919 ~~var samin og~~ samþykti Alþingi nýja stjórnarskrá. Þurfti þá að breyta skilyrðum fyrir kosn-

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

fyrir dani og Íslendinga

ingarrétti til Alþingis, þar sem samskonar ákvæði skyldu nú gilda, sama. ~~[illegible]~~ Sambandslaga-samningnum. Mátti þetta verða með tvennu móti og valdi Alþingi með miklum meirihl. þann kostinn, er ~~[illegible]~~ tryggari var fyrir öryggi þjóðarinnar, og ~~[illegible]~~ let þafdast, í lögum 5 ára biðeti-skilyrði, en ~~[illegible]~~ nú skyldi það vinnig ná til innfaddra manna, ef þeir flyttist úr landi (vist-forlum).

Um þetta atriði stendur svo í nefndarálits meiri hlutans á Alþ. 1919, og sýnir ljóslega, hversu Alþingi leit á þessi mál þá þegar:

„Loks vill meiri hlutinn láta þess getið, að sambandslögin hafi eigi verið samþykt í því skyni, að Íslendingar skyldi láta nokkuð undan þokast um rétt sinn frá því, sem þar er ákveðið, heldur sé einsett að neyta réttinda sinna samkvæmt þeim hér á landi svo sem fremst má, og heldur styrkja en veikja, hvenær sem tækifæri gefst. Þau spor viljum vér marka þegar á þessu fyrsta þingi er það er, eftir að breyting er orðin á Sambandinu."

Verður ekki annað séð, en svo hafi verið haldið fram á stefnunni síðan að því er til þessara mála kemur.

Á sama þingi vóru sett lög um Hæstarétt. Þar með var æðsta dómsvald mála fe vorra flutt heim. ~~Var það~~ og fullnægt gamalli og ~~á mjög~~ stóram mikilvægri réttarkröfu Íslendinga.

Á Alþingi 1928, 28. febrúar, var til umræðu fyrirspurn Sigurðar Eggerz til ríkisstjórnarinnar, hvort hún vildi vinna að því, að sambandslagasamningnum yrði sagt upp svo fljótt sem lög standa til og jafnframt íhuga á hvern hátt utanríkismálum vorum verði komið fyrir sem hagsnlegast og tryggilegast, er vér tökum þau að fullu í vorar hendur. Í þessu svaraði forsætisráðherra (Tr. Þ.) fyrir sína hönd, ríkisstjórnarinnar og framsóknarflokksins afdráttarlaust játandi og samskonar ákvæðnar yfirlýsingar gáfu framsögumenn allra þingflokka.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

1/

1. des.

I

Jón Sigurðsson reisti frelsisbaráttu Íslands á „óðkerfum landsréttindum Íslands frá elztu tímum".

Sú langa og strangaa baráttu stóð undir hans merkjum hálan mannsaldur. Er óþarft að rekja hana hér, þar sem margsinnis hefir verið um hana ritað. Má í því efni vísa til sevisögu J. S. eftir Eirík Briem í Andvara VI. árg., rit Jóns Aðils sagnfræðings og síðast en ekki síst ins mikla rits prófessors Páls Eggerts Ólasonar um J. S., er Þjóðvinafélagið gaf út og er því í margra höndum, — að óloðdum þeim mörgu og ágætu ritum og ritgerðum, er eftir J. S. liggja sjálfan.

Atburðir þeir, er gerðust á Þjóðfundinum 1851 eru stórum merkilegir. Þar átti samkvæmt konungsboði að ákveðast um löggjöf og meðferð íslenzkra mála gagnvart konungi. Hafði þat mál allt verið rækilega undirbúið á Íslandi í hverju héraði, eftir því sem kostur var á. Fulltrúi erlenda valdsins sleit Þjóðfundinum, sem kunnugt er, án þess að fulltrúar Þjóðarinnar ætti kost á að ganga frá tillögum sínum, á formlegan og lögskipaðan hátt, eins og konungur hafði ætlast til að gert yrði og góður rekspölur var á komnin af fulltrúanna hálfu. En þeir stóðu fast og trúlega á verði fyrir rétti Þjóðarinnar og létu ekki fokast frá sínum réttarkröfum og sátu við sinn keip, þótt við ofurefli væri að eiga. Atburðir þeir atburðir lengi verið í minnum hafðir og munu seint fyrnast.

Engum Íslendingur liggur „Þjóðfundarmönnunum" á hálsi fyrir þat, þótt þeir héldi fast og ákveðið á málstað Þjóðarinnar. Þeir hófu þat leiðarmerki á loft, er lengi stóð. Þótt engum breytingum yrði framgengt næstu tuttugu árin var á stjórnarháttum landsins, þá hefir íslenzka þjóðin aldrei skellt skuldinni á

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

forvígismenn sína fyrir ofmikla fastheldni á forn réttindi sín, enda mundi það hafa orðið skammgóður vermir, þótt einhverjar smávægilegar ívilnanir kæmu í framkvæmd – gegn því að horfið hefði verið frá þeim réttargrundvelli, er kröfurnar um sjálfforræði Íslands voru byggðar á.

Nokkurn sitt en „stéttaþingin" hófust í Danmörku og, meðan embættismannanefndin hafði starfað í Reykjavík að Íslands-málum (1839-41) gaf inn einvaldi konungur þar ráðstafanir gagnvart Íslandi með bréfi sínu 28. maí 1840, er nefndin ~~athugaði sérálit~~, „hvort ekki skuli athuga, hvort ekki muni vel fallið að setja ráðgjafarþing á Íslandi, og hvort ekki sé réttast að nefna fulltrúaþingið alþing, og eiga það á þingvelli sem alþing hið forna, og laga eftir þessu hinu forna þingi svo mikið sem verða má." Með þessum fyrirmælum var inn ágæti konungur að blaða undir það, að Íslendingar mætti sjálfir hafa ~~sem~~ þing í landinu sjálfu á borð við Dani og að það yrði sem virðulegust stofnun með því að ~~þat~~ yrði sem mest lagat eftir inn forna þingi. En Alþingi var síðan stofnað með konungsbréfi 1843.

Danakonungur lét af hendi einveldi sitt sem kunnugt er við ina dönsku þegna sína og var málum þeirra skipað með Grundvallarlögum dönsku 1849. En í ~~sett~~bréfi konungs ~~til~~ ~~Íslandi~~ Íslendinga 23. sept. 1848 var því heitið, að ekki skyldi ákveðið um stöðu Íslands gagnvart inu danska ríki fyrr en löglega kjörinn fulltrúafundur í landinu sjálfu hefði látið í ljós óskir sínar um það efni. ~~Hafði~~ Var því þjóðfundinum ætlað í þessu efni samskonar verksvið sem ~~er~~ ríkisþing Dana hafði í sínum málum.

Nú varð ekki gengið frá þeim stórfum, sem þjóðfundinum (1851) var ætlat. Hélt því konungur sömu stöðu gagnvart landi voru og þjóð sem áður og Íslendingar gagnvart honum, þ.e. – að hann

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

hélt ~~[illegible]~~ áfram að vera einvaldur yfir Íslandi, eins og talið var að hann hefði verið síðan Kópavogsfundurinn var haðan 1662, sellar minningar.

Ráðgjafarstjórn Danmerkurríkis ásaldist þó afskipti Íslands mála eftir sem áður. Eftir allmikið stúmabrak á 7. áratugi aldarinnar gerðust þau fyrir, að löggjafarvald Danmerkur setti lög, er ~~gengu~~ út ~~í gildi~~ voru gefin 2. janúar 1871 „um stöðu Íslands í ríkinu". Hljóðar 1. grein þeirra svo:

„Ísland er óaðskiljanlegur hluti Danaveldis með sérstökum landsréttindum".

Þessi lagasetning ins danska löggjafarvalds var einberð ofríki, hreint valdrán beðið gagnvart Íslandi og innan einvalda konungs, skýlaust brot á yfirlýstu heitorði ~~á yfirsveiðu konungs~~ þann hér ~~þá~~ íslenzku þjóðarinnar.

Jón Sigurðsson segir í rækilegri ritgerð um „lög" þessi í Nýjum félagsritum XXIII. 65, – „at nærri lízt" „að stjórnin hafi nú fengið sér lítveiðu ríkisþingsins til þess að koma á Ísland valdboðnum lögum, eða kúgunarlögum, sem ~~er~~ fulltrúaþing Íslendinga hefir að nokkru leyti aldrei séð, að öðru leyti aldrei samþykkt, og enda í þriðja lagi afneitað að samþykkja.* Með þessum kúgunarlögum lætur ríkisþingið eins og það víti Íslendingum eða alþingi löggjafarvald í sérstökum málum Íslands, sem aldrei hafa heyrt undir danskt ~~löggjafarvald~~ ríkisþing, (sem ráðgjafinn sjálfur játar...)".

---

1) Hér er in íslenzka þýðing laga þessara sveigð frá réttu lagi svo sem til þess að hljómurinn láti betur í eyrum Íslendinga, en á ~~frumlexta~~ frummálinu (dönsku), sem vitanlega gildir eitt fullkomlega, ~~af því er hér mótsagnar~~ í þessu efni ~~ordnna kann~~, stendur: Uadskillelig Deel af det danske Rige, sem er allt annat hugtak eftir íslenzkri málvenju og skilningi, en einmitt ~~[illegible]~~ það, sem inir dönsku löggjafar einskorðuðu.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

4/ Nærri sú og raunin á, at næsta Alþingi (1871) lýsti þegar af Íslandi hálfu eindregnum mótmælum gegn gildi þessarar svo nefndu „stöðulaga". Íslenzk þjóð hefir aldrei veitt þeim viðurkenning og til frekari áréttingar lýsti Alþingi enn að nýju yfir á gildi þeirra með þingsályktun í Nd. árið 1911.

Þessi „stöðulög" vóru þó af dansku stjórnarvalda hálfu haldin svo sem lög um langa hríð og vóru notuð af þeirra hálfu, sem nokkurskonar skergarður, eo sjálfstæðiskröfur Íslendinga vóru látnar strandaðar á um marga tugi ára.[1]

Sjaldan munu Íslendingum hafa sollið svo móður vegna áþeli erlendr valds sem á þessum árum og kom þat meðal annars fram á þingvallafundi þeim, er hátt var sumarið 1873 og lengi var í minnum. Vóru þar fram bornar skeleggjaðar kröfur um sjálfræði landsins. Slíkar kröfur vóru og bornar fram í frumvarpi því til stjórnarskrár fyrir Ísland, er Alþingi samþykkti þá um sumarið. — Nú stóð svo á í þann tíma, at þúsund-ára minningarhátíð um upphaf Íslands byggðar átti fram at fara sumarið eftir, 1874, og þótti þá hagkvæmlegt at láta einskis ófreistat, er orka mætti því, at framkvæmd yrði á at Íslendingar fengi sjálfræði sitt viðurkennt í verki, er inn einvaldi konungr veitti landinu af geðveldi sínu, ef ekki yrði annars kostur.

Því var þat, at Benedikt Sveinsson, fyrrum dómari í landsyfirrétti og alþm. gekkst fyrir því, at fram var borin á þingi þessu til vara, beiðni til konungs, at veita landinu

[1]) Þat er nærri gaman at minnast þess, at inn alkunni andstæðingr Íslendinga um ~~réttarkröfur þeirra~~ þjóðréttindakröfur þeirra, dr. Kr. Berlin, hélt sem vanlegt var fast á gildi og réttmæti „stöðulaganna", en kannaðist þó við, at sá þáttur væri óneitanlega á, at Íslendingar hefði aldrei fengizt til at samþykka þau eða viðurkenna.

Einkaskjalasafn Ólafíu Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

5/ stjórnarskrá á næstkomanda ári, ef ~~hann staðfest~~ stjórnarskrá sú hlyti ekki staðfesting hans, sem fyrir lá frá Alþingi, — svo lagaða eftir henni, sem framast má verða, og er sérstaklega, meðal annars, tekið fram:

... b. at skipaður verði sérstakur ráðgjafi fyrir Íslandsmál, með ábyrgð fyrir Alþingi.

.. d. at endurskoðuð stjórnarskrá, byggð á óskertum landsréttindum Íslands, verði lögð fyrir hið fjórða þing, sem haldið verður eftir að stjórnarskráin öðlast gildi."

Hér „mátti heita rammlega um hnútana búið" og hvergi skeikað frá settu marki.

Konungur gaf „stjórnarskrána" árið eftir af konunglegu fullveldi sínu og „sérstakur ráðherra" var skipaður fyrir íslenzk mál. Virðist „allt í lagi" að þessu leyti.

En þegar til efndanna kom varð annað uppi á teningnum. „Sérstaki ráðherrann" varð ekki annað í framkvæmdinni, en hjáverkaþarfsemd dómsmálaráðherra Dana. En því viðburðlega embætti gegndi slíkur maður, sem eingöngu hafði verið valinn — og hlaut jafnan að vera valinn, til þess að gegna því mikilvega starfi fyrir sína þjóð, en ekki vegna Íslandsmála, — nema þá e.t.v. með hliðsjón af þeim hæfileika, að hann yrði nógsamlega fastheldinn á ríkisheildar-kenningar danskra stjórnarvalda (sbr. „Stöðulögin" 1871), eða með öðrum orðum: ~~staðfastlega~~ nógsamlega andvígur réttarkröfum þeirra þjóðar, er honum var fengin forusta fyrir. ~~Sem varðandi~~ ~~sérstaðandi var, hvorki at standa á þegar~~

Með þessari ráðstöfun var gersamlega að engu hafðr fyrirvari Alþingis 1873, (staðliður b.) um ábyrgð ráðgjafans fyrir íslenzk mál fyrir Alþingi, og þar með öll ábrif þess á ráða nokkru um það, hver yrði „sérstakur ráðherra" Íslandsmála.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Urðu íslenzku þjóðinni in mesta vonbrigði að þessari framkvæmd stjórnarskrárinnar, þar sem snúinn var úr höndum Alþingis allur máttur þess að öðlast þingræðisstjórn. Leiddi hér af miklar og langvinnar deilur, sem eyddi kala og tortryggni til inn erlenda valds og leiddi einnig síðar af sér megnar deilur og flokkadrætti innan landsins. Er þar skemmst til að nefna „Valtýskuna" svo nefndu og inar miklu erfiðleikar og óundirlægjuhátt er af henni stafaði um nokkurra ár, ~~nokkurt~~ ~~um~~ og roskinn menn muna vel, — en höfuðtilgangur þeirrar hreyfingar var sá, að fá „sécstakan ráðherra" hingaðan í dannörku, er skildi og talaði íslenzkt mál og var á Alþingi til að fara með Íslands mál. Virðist mörgum, að ekki þyrfti stjórnarskrárbreyting til þess að koma þessari skipan í framkvæmd, en auk þess þyljaðu framvarpinu ýmsir annmarkar er óaðgengilegir þóttu.

Þá er að minnast hins fyrirvarandi frá Alþingi 1873: — „að endurskoðuð stjórnarskrá byggð á ókkerlum landsréttindum Íslands, verði lögð fyrir hið fyrsta þing eftir að stjórnarskráin gengur í gildi".

Þetta mikilvæga og brýna skilyrði þess, að Ísland gæti í náinni framtíð öðlast og búið við stjórnarskipunarlög í samræmi við rétt, vilja og þarfir þjóðarinnar, var einnig algjerlega „skágengið" og engu haft af inum erlendu valdhöfum. Var ~~þar~~ með Íslendingum ~~svo~~ því enn bægt frá að neyta þjóðréttinda sinna, er þeir ~~hefði~~ áttu samskonar rétt til að njóta sem Danir, er fengið höfðu slík réttindi fyrir meir en 30 árum í eigin hendur.

Það er nauðsynlegt að hafa þessi atriði fóst í huga, því að á þeim grundvallast framtak inu mikla forvígismanns Íslendinga, Benedikts Sveinssonar sýslumanns, fyrrum yfirdómara. Því að þá er fram kom, að „stjórnin" ætlaði ekki að skeyta neins ~~þessa~~ fyrirvara Alþingis að leggja fr. að endurskoðaðri stjórnarskrá á ~~4.~~ fyrsta þingi eftir 1871, þá hafði hann frumkvæði að því að bera fram, einmitt á þessu ~~fyr~~ fyrsta þingi (1881), frv. til laga um endurskoðaða stjórnarskrá fyrir Ísland.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

Á þennan hátt tókst inn gamli samherji Jóns Sigurðssonar og ágæti arftaki á hendur, að fylgja fram því skilyrði, er hann hafði beitt fyrir ~~sig~~ samfara því, ~~at~~ Alþingi bað konung að gefa stjórnarskrána, sem fyrr var sagt. Frá þessum tíma var þessi brennheiti áhugamaður vinur framherji og addriti stjórnarbaráttunnar um næstu tvo áratugi allt til banadægurs sinnt.

„Borjinn fjöll og hlíð vellir" — eins og Hannes Hafstein mælti síðar í efrikvæði sínu ~~um Benedikt~~ eftir vin fallinn og foringja.

Hin endurskoðaða stjórnarskrá var ~~samþ. á Alþingi~~ ~~árin 1885 og 1893~~ var loðtekin á Alþingi á stjórnskipulagan hátt, árin 1885 og eins eftir af nýkosnu aukaþingi og í annað sinn, á sama hátt, 1893 og 1894. En í hvorugt skipti náðu þessu lög ~~þingis~~ Alþingis staðfestingu konungs, ~~og~~ heldur var þeim ýtt til hliðar, talin ~~konu~~ bjóla og ný „frikirkjuþingmenna" með því að ekki væri vitnað til „stöðulagannna" ósk.

~~Þetta árabil~~ Þessir, nú, áratugir voru ~~og~~ ógæfir ~~mikilsverð~~ til sóknar réttinda vorra, þar sem in seigasta skrifstofustjórn var á ráðum í Danmörk og réð þar lögum og lofum. Hin endurskoðaða stjórnarskrá var þó hnitmiðuð við „in sérstaklegu málefni Íslands", sem sjálfa danska valdið hafði viðurkent nokkrum árum áður, ~~at~~ með „stöðlögunum", að óviðkomandi væri „inn almenna danska löggjafarvaldi".

Jafnvel þótt in langa og þolgóða barátta á þessum árum ~~(þó at mátti var borið fram á hverju þingi, þótt þat komist ekki áleiðis fram~~ bæri ekki sýnilegan árangur, var hún þó næsta mikilsvert, þar sem hún var ~~beint framhald~~ háð á grundvelli og í beinu framhaldi af ~~og~~ innar fyrri baráttu, hélst látlaust upp merkinu fyrir sömu kröfum landsins, ~~hún var sjóðandi í hugum þjóðarinnar~~ og ~~auðsýð at þó leyti~~ var til öflugrar hvatningar í stjórnmálabaráttu þeirri, er síðan var háð.

Á öllu þessu tímabili var sem áður varast af hálfu Íslendinga að löðrtaka nokkuð þat, sem virða mætti sem viðurkenning inna erlendu yfirráða. Og þótt einhverjir hafi gengt til að leita

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

8/

uppi í lögjöf vorri á þessu bili, og lengur, allt það, er styðja kynni viðkenning Íslendinga á gildi „stöðulagsins" eða jafnvel grundvallarlaga Dana – þá hefir eftirtekjan orðið harla lítil, þýðingarlaut og hverfandi. Er þess þó að geta í þessu sambandi, að helmingur annarar deildar var skipaður erlendu og ~~[illegible]~~ embættismenn þess sama valds ~~[illegible]~~ sátu á Alþingi og höfðu þar mjög öfluga aðstöðu þar. Færi þó ekki að ólíkindum, þótt einhver orð eða ákvæði hefði einhverntíma slæðst inn í ~~[illegible]~~ lög áleyktanir þingsins, er hafa þætti, eða hálka mætti til viðurkenningar á því ástandi sem var í framkvæmd. En á slíku ~~[illegible]~~ mundi verið hafast að reisa ~~[illegible]~~ gegn ~~[illegible]~~ óbifanlegum þjóðréttindum vorum.

~~Þessari fóstu varkárni, var ekki valdið í stjórnarfari þeirra Dr. Valtýr Guðmundsson~~

„Valtýskunni" var mest fundið það til foráttu, að ekki var berum orðum gert ráð fyrir að „sérstaki ráðherrann" sæti í ina danska ríkisráði, svo um tíðkast ~~[illegible]~~ þótti ~~[illegible]~~ þetta stöðu langar og harðar deilur. Þó ~~komst fr. dr. Valtýr~~ náði fr. dr. V. G. samþykki Alþingis 1901, vegna þess að einn andstæðinga hans fattlaðist frá þingsetu fyrir elli sakir. ~~Í kaði andstöðu vóru inn[illegible] [illegible] B. Sv.~~

Í þessum svifum urðu stjórnarskipti í Danmörku. Komust vinstrimenn til valda, taldir mikkn liðlegri gagnvart Íslandi en fyrri stjórnir. ~~[illegible]~~ Var þá treyst, að fást mundi fram „heimastjórnar-frumvarp" það, er andstæðingar Valtýskunnar höfðu á þjóðinnum, enda var því vel tekið í Kh., er sendimaður flokksins ~~Hannes Hafstein~~ flutti það fyrir hinni nýju stjórn. En þar voru áttu sér ekki langan aldur. Ráðherra Íslandsmála var, ~~sem er~~ að vanza, dómsmálaráðherra Dana, ~~[illegible]~~ Alberti. Sendi hann næsta þingi; 1902, fr. heimastjórnar ~~[illegible]~~ frá þeim vitanlega ~~[illegible]~~ er

Fjölskyldusafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

staka ráðherra ~~at~~ skylli bera mál vor og mikilsvarandi stjórnarráðstafanir upp fyrir konung í ríkisráði (Danar). Var þetta talið „stjórnskipulag naudsyn" og þau bót mest, að engu mátti breyta og væri þetta ítt fáanlegt úr þá fv. Rr. V.G. — Neytti ráðherrann þess, hvergi í þánum stóð um afla flokkanna á þingi, og valdastreita, ~~sem þá var~~ sundraði þeirra.

Divide et impera!

Tilraðið heppnaðist. Flokkurinn lét undan, ~~fyrir þá~~ hvarf frá einum hyrningarsteinum í eldri ~~á~~ réttindabaráttu Íslands, er hann hafði þó haldið fram gegn ~~þá~~ Valtýskunni, ~~á~~ og samþykki ríkisráðsfleygs Alberts.

~~Á~~ Utan þings risu þegar þung alda gegn ríkisráðsfleygnum. Þeir Jón Jensson yfirdómari, Einar Benediktsson og fl. gengust fyrir mótmælafundi í Reykjavík þegar um þingtímann. Landvarnarflokkurinn, hófst um veturinn, mest skipaður mönnum af ~~þeir~~ innum gamla flokki endurskoðunarmanna, „er fylgt höfðu þeim til heimastjórnarflokksins", ~~stúdentum og bóndum meðal manna og sjóðlegir bandi á Seltjarnar og sjóðlegum bandam~~ stúdentum, sjóðlegum bandamönnum. ~~Var sá flokkur fyrst hafinn til þess að aftra því, að ríkisráðsfleygurinn yrði lögleiddur, en varð ekki á vel~~ ~~varðhaldar~~ Fékk hann ekki vörnum við komið, sem dugði, en efldist þó mjög og tók upp stjórnarandstöðu og mjög baráttu fyrir fornum landsréttindum. Stóð sú barátta allt til 1918, þótt flokkurinn hætti upp nýtt nafn, er hann sameinaðist öðrum flokki, er áðurnefnt stefnumál.

~~Fyrir allt of langt mál at~~

Landvarnarflokkurinn tók upp fánamálið og fylgdi því fast fram til. Hann kvaddi til ins fjölmenna Þingvallafundar sumarið 1907. Hann fékk engan fulltrúa, er millilandanefndin var skipuð á um sumarið, sáu hana 12 Dani og 7 Íslendingar. En árið eftir ~~var~~ varð hann stórsigur í landinu við kosningarnar 10. sept. 1908. Hafnaði þjóðin, á þeim tíma, ríkisráðsfleygnum.

Einkasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

10. sambandslög Íslands og Danmerkur, sem ~~[illegible]~~ mestur hluti nefndarinnar hafði orðið ásátter um ~~[illegible]~~

Nú var komin nýr rekspölur á réttindakröfur þjóðarinnar, sem síðan var ekki hopað frá og um síðir leiddi til úrslita þeirra er urðu 1918.

Þegar heimastjórnarmálið tók að kreppa að, urðu Íslendingar að treysta á mátt sinn og megin og ~~taka~~ taka forræði mála sinna í eigin hendur. ~~Höfðu þeir sendraka í Englandi~~ Sendu þeir fulltrúa til Bretlands til þess að gera viðskiptasamninga við ~~[illegible]~~ stjórnina, settu þar fastan erindreka, höfðu eigin skip í förum til Vesturheims til þess að sækja nauðsynjar sínar. Á Alþingi 1917 bárum 10 alþingismenn fram þingsályktunartillögu í Nd. um að skipa 7 manna nefnd til þess að íhuga og koma fram með tillögur um, hverjar ráðstafanir gera skuli til að ná sem fyrst „öllum vorum málum í vorar hendur og fá viðurkenningu fullveldis vors". Fyrsti flutningsmaður og forsvarsmaður var Magnús Pétursson. sem Standamann. Mælti hann skörulega fyrir tillögunni. Var hún samþykkt í einu hljóði og fullveldisnefnd kosin. Starfaði hún síðan að málunum sem við vorum komið undir samningum var lokið.

Takið orðið var tíð valið. Stórþjóðirnar höfðu náð hildarleikinum ~~[illegible]~~ fyrir „sjálfsákvörðunarrétti smáþjóðanna. Íslendingar höfðu í verkinu ~~[illegible]~~ gerst sjálfstæðir. ~~[illegible]~~ Danir bíða þess að fá Suður-Jótland, sem samkvæmt ~~[illegible]~~ einum margnefnda sjálfsákvörðunarrétti.

Allt virðist í óskilegu horfi. Fjórir umboðsmenn frá Dana hálfu vóru sendir til Reykjavíkur til samninga við jafnmarga fulltrúa frá Alþingi.

Einkaskjalasafn Bjarna Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur

11)

Samningarnir fóku þó mikla vörn fyrir Íslendingum heldur en skyldi og vanta virðist mega.

Fullveldi Íslands var þó skýlaust viðurkennt. En ~~á~~ ~~sögu~~ ~~legri~~ viðurkenning fullveldisins var keypt fyrir stórmiklar og næsta óvarlegar réttindaveitingar. Sum ákvæði á ordalagi voru óljós og teygjanleg og bóru þess vitni, að verið hafði undir kosningar að sækja. ~~þar er vitt var~~ Vafalaust hefir það mikla valdið, að ~~svo~~ gengið var af Íslendinga hálfu að ~~þeirra lagasa~~ slíkum samningum, að samkv. ákvæði 18. greinar ~~geta Ísl~~ geta Íslendingar einir sagt þeim upp ~~samningum~~ hvenær sem er eftir 1943, En þó uppsagnar-skilyrðin með miklum ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

12/ Ríkissins vegna verður hér ekki gefið fleiri umsagna að sinni né nánara talið ágallar sambandslagsins. En geta verður hér stuttlega um „viðhorf" á Alþingis til þessara mála síðan þeir komu í gildi.

Á næsta ári, 1919, samþykkti Alþingi nýja stjórnarskrá fyrir konungsríkið Ísland. Þurfti þá að breyta skilyrðum fyrir kosningarétti til Alþingis, þar sem samskonar ákvæði skyldu nú gilda fyrir nú til hvorratveggja Íslendinga og Dana samkv. 6. gr. sambandslaga-samningsins. Mátti framkvæma þetta með tvennskonar hætti og valdi Alþingi með miklum meirihluta þann kostinn, er tryggari var öryggi þjóðarinnar og minni röskun gerði, lét haldast í lögum 5-ára búsetu-skilyrðið, en jók því við, að nú skyldi það einnig taka til innfæddra manna ef þeir flyttist vistferlum úr landi. Í sambandi við þetta segir svo í nefndarálíti meirihlutans á stjórnarskrárnefndar á Alþingi 1919, og ber ljóst vitni, hvernig Alþingi leit á þessi mál þá þegar:

„Loks vill meirihlutinn láta þess getið, að sambandslögin hafi eigi verið samþykt í þeirri skyni, að Íslendingar skyldu nokkuð láta undan þokast um rétt sinn frá því, sem þar er ákveðið, heldur sé einsætt að nýta réttindi sinna samkvæmt þeim hér á landi svo sem fremst má, og heldur styrkja en veikja, hvenær sem tækifæri gefst. Þau spor viljum vér marka þegar á þessu fyrsta þingi, sem hátt er, eftir að breyting er orðin á sambandinu."

Á sama þingi vóru sett lög um Hæstarétt. Var æðsta dómsvald mála vorra þar með flutt heim og fullnægt gamalli og mjög mikilvægri réttarkröfu þjóðarinnar.

Þá var það á Alþingi 1928, 28. febrúar, að Sigurður Eggerz bar fram fyrirspurn til ríkisstjórnarinnar, hvort hún vildi vinna að því, að sambandslagasamningnum verði sagt upp svo fljótt sem lög standa til og jafnframt íhuga, á hvern hátt utanríkismálum vorum verði komið fyrir sem hagkvæmast og tryggilegast, er vér tökum þau í vorar hendur.

Einarskjalasafnið á Þingeyrum Benediktssonar © Borgarskjalasafn Reykjavíkur